

There are no translations available.

Дар хар кишваре ки тассубу хурофт, нодонй, чахл ва бовармандй ба шаклхой мухталифи истибдод зухур мекунанд, дар он сарзамин хеч хакки озодй лабханд нахохад зад. Ин ба он маънист, ки озодиро танҳо инсонҳои сохибдонишу вораста, ки бо кушишу талош ва чӯёй аз роҳи хираду андеша тавонистаанд худу ҷаҳонро шиносанд дарк карда метавонанд. Миллате, ки барои ўвакт ва умр арзише надорад, ў наметавонад моҳияти вучуди ҳудро дар олами ҳастӣ ташхис бидихад. Ҳамчунин хеч гоҳ кушиш ба ҳарҷ намедихад, то ҷойгоҳи ҳуд ва ҷаҳони мавҷудро аз диди арзишӣ баррасӣ намояд, ў хеч замон тан ба фахми ҳакикати нахохад дод. Камвه, ки афкори баста ва наандешидану бовармандиро бар шууру андеша тарҷех медиҳад, хеч гоҳ ба ҳакикати олами ҳастӣ даст нахохад ёфт, зоро ўхислати пӯёиву ҷӯёиро, ки асли моҳиятии инсонанд, махдуд карда ё аз он даст қашидааст. Инсон будан ин соҳиби хираду андеша ва тафаккури таҳлилий будан ва дар ин роҳ ҳамеша ҷӯёву пӯё будан аст. Вакте инсон хираду андеша тафаккури таҳлилиро аз даст дод, ё аз онҳо даст қашид, шояд махлуки инсонмонанд аст, вале он ҷун бардае дар ихтиёри қасон карор ҳоҳад гирифт. Инсоне, ки наметавонад фахму дарки айнӣ аз ҷаҳон дошта бошад, ба тарзи табии он аз қистӣ ва ҷистии ҳуд, моҳияти вучуд ва ҷойгоҳашро низ дар ин олами нопайдоканор дарку фахм карда наметавонад. Ҳама чизро бо соддабоварӣ ва балоҳат қабул мекунад, Нодонию балоҳати ҳудро аз рӯи таассуб ҳамчун ҳакикати бебахси олами ҳастӣ баррасӣ мекунад, ки ҷунин тарзи рафттору муносибат боиси дар тафаккури мардумони оғоҳу донишманд мавриди нописандӣ ва ҳандаҳаришу беэътибор шуморидани фард, гуруҳи иҷтимоӣ ё ҳалқият мегардад.

Кобили зикр аст, ки дарку фахми дуруст ва баробар ба айнияту ҷоизияти олам аз сатҳи омӯзиши парвариш маншаъ мегирад. Ҳар қадар дар барномаи таълимии омӯзиши парвариш, дарки ҳакикату ҷоизияти ҷаҳон дуруст инъикос ёфта бошанд ва онон мавриди дарки дурусти ҳонанда карор бигиранд, ҳамон андоза ҷаҳонбинию ҷаҳонфахмӣ ва сатҳи тафаккуру ҳирадандешӣ ахли ҷомеа боло меравад ва тағиیر меёбад. Баръакс дар ҳар ҷомеае ки омузиши парвариш на дар ҷорҷуҳои илмӣ ва маъруфу шинохта шудаи умунибашарӣ ба роҳ монда шуда бошанд, дар он ҷо фахм ва дарки галат аз ҳаводиси табиию иҷтимоӣ берун омада, бовармандиву хурофаандешӣ авлаият пайдо мекунад.

Фард ва ё гуруҳи иҷтимоӣ, ки пайваста дар ҷустуҷӯи ҷунину ҷароии ҳаводис аст, ҳамеша

метавонад ба дурустии падидах, чи тавр сурат гирифтани онхо ва конунмандии дохилии тагийрпазирии онхо пай мебарад. Хар кадар зехни фард дорой пурсиших бештар бошад, хамеша барои дарёфти маълумоти бештар худро ва нерухои инсоний ё хирадии худро сафарбар месозад. Баръакс хар кадар инсон чустучүгарило аз даст дихад, хамон кадар чахони маънавиаш хурду кучак мешавад. Танхо инсони чустугар аст, ки аз неруи зехни хирадии худ ба тарзи ахсан истифода мекунад. Посухчүихо фардро машбур месозад, то чихати дарёфти хакикати падидаю ашёхо нерухои инсонии худро сафарбар созад. Баръакс нафароне, ки зехнияти чустучүгарро саркүб месозанд, онхо дар маҳдудуай фикрӣ бокӣ мемонанд ва нийоятан соддабовар ва тааассубзэдэвүү хурофотй мешаванд. Инсоне, ки чустучүгарило аз даст медиҳад дар назараши хамеша бутҳои зехни месозад, ки тамоми бузургиву шахоматро ба онхо бахшида ба ибораи дигар мадюну мафтуни сохтахои зехниаш мешавад ва аз худ нерухои инсоний ва мохияти инсониаш бехабар мегардад.

Карнхост, ки мардумони сарзамини мо бо чунин навъи тафаккур худӣ ва хувийяташро аз даст додааст. Чунин навъи биниш дар тули карнхо чомеаро дучори сардаргумии хувийятӣ ва фарҳангӣ намудааст. Ин гуна тафаккур боиси он мешавад, ки хамеша байни чомеа ва раҳбарияти сиёсии вакт тафовути зехнӣ ба амал ояд.

Дар дарозои таърих (дар назар аст то омадани инкилоби Бухоро) тамоми низомҳои сиёсие, ки сари кудрат омадаанд, онхо бештар аз маҳдуд кардани тафаккури чустучүгар шурӯъ намудаанд. Кушиш ба харҷ додаанд, то худро хамчун нафарони бартар ва то андозае кудсию фарозамини чилва диханд ва дар ҷашми мардумон хамчун як муъчизаи осмонӣ чилва кунанд. Чунин навъи хокимијато бештар аз нодонӣ, соддабоварӣ ва яксонандешӣ суд чӯстаанд ва аз ин рӯ хеч гоҳ кушиш ба харҷ надодаанд, то мардумон дорои зехнияти чустучүгар ва хирадандеш шаванд. Дар бунёд хар гуна хокимијате, ки мустакар мешавад, он аз номи мардум баромад мекунад, вале бо гузашти вакт онхо чун дарк менамоянд, ки бедонишию соддабоварӣ ва тафаккури баставу хурофотй барояшон манфиатовар аст, ҳамин масирро думболагирӣ мекунанд ва на ба хотири боло бурдани тафаккури иҷтимоӣ, ки он пеш аз ҳама марбут ба абзори хувийятсозии миллӣ аст, кор мегиранд, балки баръакс манфиатҳои кучаки замонии худро бар дурнамои рушду таҳқими миллӣ таквият медиҳанд.

Агар ба ташаккулёбии давлатҳои миллии аврупой назар афканем хохем дарёфт, ки онхо низ то замони мавҷудияти хокимијатҳои теократӣ, бахусус то давроне, ки хокимијати сиёсӣ бар дasti руҳониён буд, чунин навъи андешаи баста ва соддабоварию камдониши тарҷех дода мешуд. Аврупоиён низ бо дарки ин нукта ки илму дониш ва дарки хакикати табиат ба онхо имконияти бештари рушдро мухаё месозад, тасмим гирифтани, ки бештар ба сатҳу сифати омузишу парвариш тавачҷуҳ зохир намоянд ва онро ба василаи асосии пшбуруди миллатҳои худ табдил диханд. Як нукта кобили зикр аст, ки пас аз заволи

императории Рим аврупоиён навъи давлатдории миллӣ ва дунявиро рушду такомул доданд. Бадин восита онҳо ба натиҷае расидаанд, ки ҳар қадар афроди миллат донишмандтар, огохтар, ҷӯётар ва пӯётар бошад ҳамон андоза миллат шукуфо мешавад ва поҳои давлатдорӣ мустаҳкам гардида, иктидори давлат ҳамчун ниҳоди асосии сиёсӣ ҷӣ дар доҳил ва ҷӣ дар муносабати байналхалқӣ дорои иктидори бузург мешавад. Пазируфтани низоми демократӣ ва интихобӣ будани роҳбарияти сиёсӣ низ маҳз ба ҳамин тафаккур алокамандӣ дорад, ки зехниятсозии бутпарастона дар ҷомеа барҳам дода шавад. Ҳар фард бояд дарк намояд, ки ў дорои иктидори бузурги инсонӣ аст ва бо истифодাদ дуруст аз ин неруҳои инсониаш метавонад ба бузургтарин шахсият табдил ёбад. Яъне набояд ў комилан мадюну мафтуни дигарҳо шуда, асолату моҳияти ҳудро аз даст бидихад. Чунин тарзи тафаккур ки аз донишмандони бузурги асри рушангарӣ шурӯъ мешавад, тавонистааст дар Аврупо як инкилоби фикриро ба миён оварад ки онҳо бештар ба ҳуд такя қунанд ва ҳар қадоме дарк намояд, ки ў дорои тамоми неруҳои бузурги инсонӣ аст, ё ба фармудаи Фридрих Нитше ў на як инсони оддӣ, балки “абаринсон” ё “фароинсон” аст. Ҳамин навъи зехниятсозӣ сабаби он гардидааст, ки мавҷ мавҷи донишмандон ва ихтироъкорон ва нуҳбагони фарҳангие зуҳур намоянд, ки аз як тараф мушкили иктиносиду сиёсӣ ва иҷтимоии ҷомеаи ҳудро камтар намуда, аз тарафи дигар барои онҳо саодатмандӣ ва ҳамзистии осоиштаро ба миён оваранд.

Баръакс иддае аз ҷомеаҳои шарқӣ ҳамеша меҳоҳанд мӯқаддассозӣ қунанд ва ҳам ҷизро аз диду тафаккури “муъчиҳасон” чилва диханд. Онҳо ба ҷойи ҳувийияти миллӣ ҳувийияти динию бовармандиро тарҷеме медиҳанд. Дар ҷунун навъи ҷомеа аввалан наметавон аз ҳакикати табиату ҷаҳон оғоҳии дуруст дарёфт. Инсони орӣ аз дарки дурусти табиату ҷаҳон наметавонад фарди оғаринанда бошад ва ҷизи наверо ба миён овард. Ҳамчунин фарди нооогоҳ, ки ҳудро нашноҳтааст ба дарки миллияту манофеъи миллӣ расида наметавонад. Аз ҷониби дигар ҳуди дарку фаҳми миллият низ на ба он фаҳмest, ки бардошти воеӣ аз миллат онро талаб мекунад. Давлатмардони навъи ҷомеаи тассубиву хурофотӣ бештар қушиш ба ҳарҷ медиҳанд, ки манофеи маҳдуди замонии ҳешро ҳимоят қунанд ва онро таквият бахшанд. Зоро онҳо ҷунун меандешанд, ки ҳар замон агар мардум оғоҳу донишманд шавад, метавонад бо тавтеае онҳоро аз кудрати сиёсӣ ба поён биёравад ва дар як маҳдудаи замон тамоми ҳашмату бузургии ҳудро онҳо аз даст диханд, ҷунун навъи рафтор ва тарсу вахшат дар зехнияти элитаҳои ҳукмрони сиёсии баъзе аз қишварҳои шарқӣ ҷунун ҳулосаero ба вучуд меорад, ки боястӣ мардум дар нодонӣ, нотавонӣ ва хурофот гирифтор бошанд.

Исомиддин Шарифзода,

номзади илмҳои фалсафа,

мудири кафедраи гуманитарии

Донишгоҳи технологија Тоҷикистон

Бознашр аз рӯзномаи

“Минбари халқ”, №29 аз 26 июли соли 2023